

تقد و بررسی ویرگی های

شعر بازگشت ادبی

غلامرضا مستعلی پارسا

عضو هیأت علمی دانشگاه علامه طباطبائی

بهمن ۱۳۹۴

سرشناسه	: مستعلی، غلامرضا، ۱۳۳۷ -
عنوان و نام پدیدآور	: نقد و بررسی ویژگی‌های شعر بازگشت ادبی/غلامرضا مستعلی یارسا.
مشخصات نشر	: تهران: نشر بایا، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۱۹۸ ص: جدول، نمودار.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۹۵۵۲۱-۴-۶
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: سبک بازگشت ادبی
موضوع	: شعر فارسی — تاریخ و نقد
ه‌بندی کنگره	: ۱۳۹۵ ۷/۵/۳۵۸۱ PIR
ردبندی دیویی	: ۱/۰۰۹۴۸
شمار کتابشناسی	: ۴۱۹۸۲۹۶

نشر بایا

نقد و بررسی ویژگی‌های شعر بازگشت ادبی

نویسنده:	غلامرضا مستعلی یارسا
طرح جلد:	رضا حیرانی
نوبت چاپ:	۱۳۹۴
شمارگان:	۱۰۰۰ نسخه
چاپ:	ارس
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۹۵۵۲۱-۴-۶
تلفکس انتشارات:	۸۸۳۱۶۳۹۱
آدرس انتشارات:	تهران - خیابان کریم خان زند - خیابان سنایی - چابک
	چهارم غربی - شماره ۱۸ - واحد ۷
پست الکترونیکی:	baya.nashr@hotmail.com
بها:	۱۴۵۰۰ تومان

«کلیه حقوق چاپ برای انتشارات محفوظ است»

فهرست مطالب

۱۱	مقدمه ناشر:
۱۳	مقدمه
۱۵	بیانچه
۲۴	وضع شعر در این دوران
۲۴	الف) وضع شعر در دوران صفوی:
۲۵	ب) مقدمه بازگشت:
۲۹	ج) بازگشت ادبی:
۳۳	اساس کار اثر
۳۵	فصل اول: مقایسه‌ی سطح آوایی
۳۵	۱. اختلالات وزنی
۳۶	نمونه‌های اختلالات وزنی در شعر دوره‌ی بازگشت
۳۷	اختلالات وزنی در سبک خراسانی
۳۹	۲. قافیه
	نمونه‌های استعمال درست قافیه‌ی معروف و مجهول در شعر
۴۴	شاعران سبک خراسانی
۴۷	۳. یاء مفرد
	نمونه‌های بهره‌گیری درست از یاء مفرد معروف و مجهول در
۵۰	شعر دوره‌ی بازگشت
	نمونه‌های بهره‌گیری درست از یاء مفرد معروف و مجهول در
۵۳	شعر سبک خراسانی

۳. ردیف ۵۶
- نمونه‌های شعر سبک خراسانی ۵۷
۴. تکرار جمله‌ها و کلمه‌ها ۶۱
- نمونه‌های تکرار در شعر دوره‌ی بازگشت ۶۲
- تکرار در شعر سبک خراسانی ۶۶
۵. اماله ۷۱
- نمونه‌های استفاده‌ی شاعران دوره‌ی بازگشت از اماله ۷۱
- اماله در شعر سبک خراسانی ۷۲
۶. تلفظ واو معدوله به صورت a ۷۴
- نمونه‌های تلفظ واو معدوله به صورت a در شعر دوره‌ی بازگشت ۷۵
- نمونه‌های تلفظ واو معدوله به صورت a در شعر سبک خراسانی ۷۶
۷. تشدید مخفف ۷۷
- نمونه‌های استعمال تشدید مخفف در شعر دوره‌ی بازگشت ۷۸
- نمونه‌های استعمال تشدید مخفف در شعر سبک خراسانی ۷۹
۸. تخفیف مشدد ۸۱
- نمونه‌های استعمال تخفیف مشدد در شعر دوره‌ی بازگشت ۸۱
- نمونه‌های استعمال تخفیف مشدد در شعر سبک خراسانی ۸۲
۹. استعمال انواع الف ۸۳
- الف اطلاق: ۸۳
- استعمال انواع دیگر الف ۸۵
- نمونه‌های استعمال انواعی از الف در شعر دوره‌ی بازگشت ۸۶
- نمونه‌های استعمال انواع الف در شعر سبک خراسانی ۸۸
۱۰. اسکان ضمیر ۸۹
- نمونه‌های استعمال اسکان ضمیر در شعر دوره‌ی بازگشت ۹۰
- نمونه‌های استعمال اسکان ضمیر در شعر سبک خراسانی ۹۰
۱۱. افزودن حرف زاید به واژگان ۹۱

- نمونه‌های افزودن حرف زاید به واژگان در شعر دوره‌ی بازگشت ۹۲
- نمونه‌های افزودن حرف زاید به واژگان در شعر سبک خراسانی ۹۳
۱۲. کاستن از واژگان ۹۵
- نمونه‌های کاستن از واژگان در شعر دوره‌ی بازگشت ۹۵
- نمونه‌های کاستن از واژگان در شعر سبک خراسانی ۹۶
۱۳. آوردن «ها» ی زاید در پایان قافیه‌های منتهی به الف ۹۸
- نمونه‌های استعمال «ها» ی زاید در شعر دوره‌ی بازگشت ۹۸
- نمونه‌های استعمال «ها» ی زاید در شعر سبک خراسانی ۹۹
۱۴. سب و ال ۱۰۰
- نمونه‌های سب و ال در شعر دوره‌ی بازگشت ۱۰۰
- نمونه‌های سب و ال در شعر سبک خراسانی ۱۰۱

فصل دوم: مقایسه‌ی سطح واژگانی ۱۰۳

۱. بهره‌گیری از ایدر و ایدون ۱۰۳
- استعمال درست «ایدون» در شعر سبک خراسانی ۱۰۵
- استعمال «ایدون» در معنی «اکنون» ۱۰۵
۲. بهره‌گیری از اندر ۱۰۶
- بهره‌گیری از «اندر» در سبک خراسانی ۱۰۷
۳. بهره‌گرفتن از آبا، آبی، آبر: ۱۰۹
- نمونه‌ها در شعر دوره‌ی بازگشت ۱۰۹
- نمونه‌های آبا، آبی و آبر در شعر سبک خراسانی ۱۱۰
۴. به کار بردن نام فارسی چهارسو ۱۱۲
- نمونه‌های بهره‌گیری از نام فارسی چهارسو در شعر دوره‌ی بازگشت ۱۱۵
- نمونه‌های بهره‌گیری شاعران سبک خراسانی از نام چهارسو ۱۱۶
۵. آوردن ترکیبات غریب (مشتقات و ترکیب‌های تازه) ۱۱۷
- نمونه‌های مشتقات و ترکیبات غریب در شعر دوره‌ی بازگشت ۱۱۷
- نمونه‌های مشتقات و ترکیبات غریب در شعر سبک خراسانی ۱۲۱

۶. به کارگیری واژگان کهن (واژگان مهجور و نزدیک به پهلوی و واژگانی که معانی آنها تغییر یافته است) ۱۲۲
- نمونه‌های بهره‌گیری از واژگان کهن در شعر دوره‌ی بازگشت ۱۲۳
- نمونه‌های بهره‌گیری از واژگان کهن در شعر سبک خراسانی ۱۲۵
۷. کثرت استعمال پسوند کاف ۱۲۷
- نمونه‌های استعمال پسوند کاف در شعر دوره‌ی بازگشت ۱۲۷
- نمونه‌های استعمال پسوند کاف در شعر سبک خراسانی ۱۲۸
- ر آوردن نام شهرها، جشن‌ها، داستان‌ها و پهلوانان قدیم: ۱۲۹
- نمونه‌های شعری دوره‌ی بازگشت ۱۲۹
- نمونه‌های به بود در سبک خراسانی ۱۳۱
۹. استعمال اصطلاحات موسیقی و نجوم و اسامی جواهرات ۱۳۳
- نمونه‌های استعمال اصطلاحات موسیقی، نجوم و اسامی جواهرات در شعر دوره‌ی بازگشت ۱۳۳
- نمونه‌های استعمال اصطلاحات موسیقی، نجوم و اسامی جواهرات در شعر سبک خراسانی ۱۳۴
۱۰. درصد به کار بردن واژگان عربی ۱۳۵
- فصل سوم: مقایسه‌ی سطح نحوی ۱۳۹
۱. آوردن واو عطف در آغاز بیت یا مصراع دوم ۱۳۹
- نمونه‌های آوردن واو عطف در آغاز بیت یا مصراع دوم در شعر دوره‌ی بازگشت ۱۳۹
- نمونه‌های آوردن واو عطف در آغاز بیت یا مصراع دوم در شعر سبک خراسانی ۱۴۰
۲. استعمال «نه» به عنوان قید منفی ۱۴۱
- نمونه‌های استعمال «نه» به عنوان قید منفی در شعر دوره‌ی بازگشت ۱۴۱

نمونه‌های استعمال «نه» به عنوان قید منفی در شعر سبک

خراسانی ۱۴۲

۳. استعمال انواع «یاء» ۱۴۳

یاء استمرار ۱۴۳

یاء شرطی ۱۴۴

یاء ترادف صفات ۱۴۴

مقایسه‌ی استعمال «یاء» شرطی به ویژه در افعال مرکب شرطی در

دوره‌ی بازگشت و شعر سبک خراسانی ۱۴۵

۴. استعمال صیغه‌های مضارع از بودن، بایستن و شایستن ۱۵۵

نمونه‌ی استعمال صیغه‌های نادر مضارع بودن، بایستن و

شایستن در شعر دوره‌ی بازگشت ۱۵۵

نمونه‌های استعمال صیغه‌های نادر مضارع بودن، بایستن و

شایستن در شعر سبک خراسانی ۱۵۶

۵. استعمال «مر» ۱۵۸

نمونه‌های استعمال «مر» در شعر دوره‌ی بازگشت ۱۵۸

نمونه‌های استعمال «مر» در شعر سبک خراسانی ۱۵۹

۶. «را» در معنی «به» و «برای» ۱۶۱

نمونه‌های استعمال «را» در معنی «برای» و «به» در شعر دوره‌ی

بازگشت ۱۶۱

نمونه‌های استعمال «را» در معنی «برای» و «به» در شعر سبک

خراسانی ۱۶۳

۷. استعمال راء فک اضافه ۱۶۴

نمونه‌های استعمال راء فک اضافه در شعر دوره‌ی بازگشت ۱۶۴

نمونه‌های استعمال راء فک اضافه در شعر سبک خراسانی ۱۶۵

۸. استعمال دو حرف اضافه برای یک متمم ۱۶۶

- نمونه‌های استعمال دو حرف اضافه برای یک متمم در شعر
 ۱۶۶..... دوره‌ی بازگشت
 نمونه‌های استعمال دو حرف اضافه برای یک متمم در شعر سبک
 ۱۶۷..... خراسانی
 ۱۶۸..... ۹. اتصال ضمیر به حرف اضافه
 نمونه‌های اتصال ضمیر به حرف اضافه در شعر دوره‌ی بازگشت ۱۶۸
 نمونه‌های اتصال ضمیر به حرف اضافه در شعر سبک خراسانی ۱۷۰
 ۱۰. جابجایی ضمیر ۱۷۱
 نمونه‌های جابجایی ضمیر در شعر دوره‌ی بازگشت ۱۷۱
 نمونه‌های جابجایی ضمیر در شعر سبک خراسانی ۱۷۲
 ۱۱. اتصال ضمیر متصل مفعولی ۱۷۳
 نمونه‌های اتصال ضمیر متصل مفعولی در شعر دوره‌ی بازگشت ۱۷۳
 نمونه‌های اتصال ضمیر متصل مفعولی در شعر سبک خراسانی ۱۷۴
 ۱۲. استعمال ترکیبات وصفی مقلوب ۱۷۴
 نمونه‌های استعمال ترکیبات وصفی مقلوب در شعر دوره‌ی
 بازگشت ۱۷۵
 نمونه‌های استعمال ترکیبات وصفی مقلوب در شعر سبک
 خراسانی ۱۷۶
 ۱۳. اشکال فعل استمراری ۱۷۷
 نمونه‌های صورت‌های استعمال فعل استمراری در شعر دوره‌ی
 بازگشت ۱۷۸
 نمونه‌های صورت‌های استعمال فعل استمراری در شعر سبک
 خراسانی ۱۸۰
 نتیجه‌گیری ۱۸۲
 منابع و مآخذ: ۱۸۳
 فهرست نمایه ۱۸۷

مقدمه ناشر:

کتاب حاضر نتیجه نقد و بررسی مؤلف ارجمند جناب دکتر غلامرضا مستعلی پارسا است که سال ها به تحقیق، تألیف و تدریس اشتغال دارند. ضرورت تحقیق در باره دوره بازگشت ادبی از مسلمات تاریخ ادبیات فارسی، سبک ساسانی و نقد به شمار می آید. در این دوره شاعران و نویسندگان بزرگی همچون اقبال، سحاب، مشتاق، یغما، وصال، ظهوری، قائم مقام، ادیب الممالک فراهانی... ظهور نموده اند. اهمیت دوره بازگشت ادبی از آن جهت حائز وجه است که تاریخ ادب پارسی افزون بر ادب پیش از اسلام، سبک های خراسانی، عینی، عراقی، وقوع، هند و ایرانی را پشت سر نهاده و به دوره جدیدی دست یافته است. ادبیات فارسی از نیمه دوم قرن دوازدهم تا ربع نخستین قرن چهاردهم هجری قمری در کمتر از دو قرن نسبت به دوره های پیشین به تحریف عظیم نائل گشت. شاعران و نویسندگان به جستار در آثار پیشینیان پرداخته و در پی احیای سبک خراسانی و عراقی بر آمدند و شعر و نثر را به سوی سادگی و دور از تکلف و پیچیدگی پیش بردند. شاید هم دوران رنسانس اروپا را در نظر آوردند که ادیبان پس از دوره ای هزار ساله به ادبیات یونان و روم باستان باز گشت نمودند. نویسنده کتاب پیش رو گاه گاه به مقایسه سبک خراسانی و دوره بازگشت پرداخته، نتایج مفیدی به دست

آورده است. فرهنگ و ادب عصر قاجار را از سیاست این دوره این دوره تا حدودی تفکیک باید کرد. مؤلف محترم کتاب سودمندی بویژه برای تدریس سبک و تاریخ ادب دوره قاجار تدارک نموده است امید است که علاقه‌مندان ادبیات فارسی از این اثر بهره‌مند گردند، نشر بایا افتخار دارد که بدون چشم داشت مادی به انتشار چنین آثاری اقدام ورزد.

احمد تمیم‌داری

مدیر نشر بایا

www.ketab.ir

بسم الله الرحمن الرحيم

۱۴۰۰

برای بررسی سیر تحول ادبیات شیوه‌های گوناگونی وجود دارد که هر یک این امر را از دیدگاه خاصی بررسی می‌کنند. پیش‌گامان سبک بازگشت ادبی مدعی بازگشت به شیوه‌ی شاعران خراسان پیش از حمله‌ی مغولانند. این شاعران بیشتر قصاید مشهور شاعران سبک خراسانی را تتبع می‌کنند و در این تقلید و تتبع، سعی‌شان بر این بود که شعری شبیه استادان پیشین پدید آورند. تقلید از آثار دیگران درجانی است. اگر شاعری قصیده‌ای را که برای تتبع انتخاب می‌کند، بهتر از شاعر پیشین بسراید، به شعر او «تنبیه» می‌گویند، یعنی به شاعر مزبور آگاهی می‌دهند که شعر او اشکالاتی دارد که شعر این شاعر دومی فاقد آنهاست و اگر سر دوم از نظر اسلوب ادبی هم شأن شعر نخستین باشد به آن «استقبال» می‌گویند و اگر شعر دوم از نظر فنی در مرتبه‌ی پایین‌تری باشد به آن «تتبع» می‌گویند. با پیش‌پیش در شعر شاعران دوره‌ی بازگشت به این نکته می‌رسیم که در این دوره هیچ قصیده و غزلی سروده نشده که برتر یا هم شأن آثار پیشینیان باشد، از این روی تمامی آثار دوره‌ی بازگشت را باید «تتبع» سبک قدما نامید. در این پژوهش سعی بر این است که میزان توفیق شاعران بازگشت از تقلید و تتبع شاعران کهن از جنبه‌ی زبانی بررسی شود. بدیهی است که

«استقراء تام» در این زمینه بسیار دشوار است، از این رو شعر چند تن از شاعران پیشگام و برجسته‌ی دوره‌ی بازگشت با شعر چند تن از شاعران بزرگ سبک خراسانی از دیدگاه زیبایی با هم مقایسه شده و بر اساس داده‌های آماری نتایجی به دست آمده است که در متن باید دید.

در تدوین این اثر آقای محمد عالی زاده، دانش آموخته‌ی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه علامه طباطبائی با بنده همکاری داشته‌اند که از ایشان سپاسگزاری می‌کنم.

غلامرضا مستطی پارسا

دوم بهمن ۱۳۹۴